

Dagen als gras

Jens Christian Grøndahl bij Meulenhoff:

Stilte in oktober
Lucca
Virginia
Indian summer
Hartslag
Veranderend licht
Piazza Bucarest
Rode handen
Drie stappen achteruit
De tijd die nodig is
Over een uur ontluiken de bomen
Dat weet je niet
Voordat we afscheid nemen
Portret van een man
De weg naar Bethlehem
Vaak ben ik gelukkig
De storm
Dagen als gras

Jens Christian Grøndahl

Dagen als gras

Vertaald uit het Deens door Femke Muller

MEULENHOF

De vertaler en de uitgeverij ontvingen voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978-90-290-9446-7

ISBN 978-94-023-1627-8 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Dage som græs*

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

Vormgeving omslag: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: © Sarah Siltala

© 2021 Jens Christian Grøndahl

© 2021 Nederlandse vertaling Femke Muller en Meulenhoff Boekery
bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Dagen als gras

7

Villa Ada

61

Edith Wengler

149

Ik ben de zee

211

Zomerslaap

277

Vaarwel

323

DAGEN ALS GRAS

Aangaande een mens, zijn dagen zijn als gras; als een
bloem in het veld zal hij bloeien. Als het weer eroverheen raast,
bestaat hij niet meer en zijn plek kent hem niet meer.
Maar de barmhartigheid van de Heer duurt van de
eeuwigheid tot de eeuwigheid.

St.St. Blicher: *Dagboek van een plattelandskoster*

Lars Hvid is hier in Skagen geboren. Hij was vijftien die eerste zomer na de bevrijding. De stad begon langzaam terug te keren naar de normale situatie. Lars was in de loop der jaren vergeten hoe de Havnevej eruitzag zonder de versperring van Spaanse ruiters. Er waren in die tijd bijna evenveel Duitsers als oorspronkelijke inwoners in het stadje.

Grenen, het uiterste puntje van Jutland, en het gebied tussen de vuurtoren en het Noordstrand bleven nog lange tijd afgezet, totdat de laatste mijn was weggehaald. Tijdens de bezetting moest je een Ausweis hebben om erlangs te mogen. De mensen die er waren geweest, vertelden dat het gebied onherkenbaar veranderd was. De Duitsers hadden een spoorlijn aangelegd voor de kiepwagens en de duinen verbouwd om hun vuursteunpunten te camoufleren. De vuurtoren was in die tijd gedoofd. Een van Lars' kameraden had gezegd dat de Duitsers een bordeel met Poolse meisjes hadden ingericht in de woning van de vuurtorenwachter.

Diezelfde vriend had meegedaan aan de oefeningen van de burgerwacht voor het grote evacuatieplan. Hij speelde de grote trom in het muziekkorps van de padvinders. Als de geallieerden zouden aanvallen, moesten hij en een andere trommelaar op hun trom slaand door het dorp lopen om te zorgen dat de mensen de aanplakbiljetten die waren opgehangen zouden lezen. Op die biljetten zou staan dat je

niet moest vergeten om gas en elektra af te sluiten, en wat je mocht meenemen. Niet meer dan je op een fiets of in een kinderwagen kon vervoeren.

Het plan was dat alle inwoners van het stadje overgebracht zouden worden naar de andere kant van het natuurgebied Hulsig Hede. Als Lars niet kon slapen, zag hij het voor zich: hordes mannen, vrouwen en kinderen die zich voortbewogen over Hoofdweg 10. Waar mogelijk zouden ook de paden over de heide worden benut. Als er een lucht-aanval kwam, moest je dekking zoeken in de beplanting ten zuiden van de hoofdweg. De spoorweg was niet betrokken bij het plan, waarschijnlijk omdat het zeer aan-nemelijk was dat het spoor gebombardeerd zou worden. Alleen de brandweer, de mensen van de luchtafweer en nog een paar anderen mochten achterblijven. Het stadje zou nog nooit zo leeg zijn geweest. Lars had moeten denken aan het geïllustreerde kinderboek dat hij zijn nichtje had voorgelezen: *Jantje in zijn eentje*.

Toen hij van school kwam was hij gaan varen op de kotter van zijn oom. Ze voeren 's nachts met gedoofde lichten de haven uit. Lars had zijn eigen Legitimatiepas voor Zeelieden gekregen. Die moest hij iedere keer dat ze langs de Duitse controlepost in de haven kwamen tevoorschijn halen. Hij had nog maar een paar weken gevaren toen de kotter was opgebracht naar een Engelse haven. Hij was op dat moment niet aan boord. Hoewel het half juli was, had een keelontsteking roet in het eten gegooid. Hij verwenste zichzelf omdat hij zo'n slappeling was.

De keren dat Lars wel mee was geweest, was zijn oom verder naar het zuidwesten gevaren dan was toegestaan. Je zou bijna denken dat de vis ook op rantsoen was, had

zijn oom laatdunkend gezegd. Toen de bemanning in de nazomer van '45 naar huis mocht, vertelden ze verhalen uit Hull en Londen. Ze waren een tijdje tewerkgesteld in een worstfabriek en daar waren ze de bemanning van de Helle West tegengekomen. Toen het schip niet thuiskwam met kerst had iedereen gedacht dat het was vergaan. De Helle West had de bemanning van een neergeschoten Engels vliegtuig opgepikt.

In de haven gonsde het altijd van de verhalen en geruchten. Sommige schepen deden bijna niets anders dan heen en weer varen met mensen die naar Zweden wilden en op de terugweg voerden ze wapens mee voor het verzet. Een visser was door twee Duitsers staande gehouden net op het moment dat hij met zijn illegale, levensgevaarlijke vrachtje aan land kwam. Hij had ijskoud en doodkalm een van de twee Duitsers gevraagd of hij het pak even vast wilde houden terwijl hij door de andere werd gefouilleerd.

De vissers behandelden Lars met omslachtig respect. Zelf had hij altijd het gevoel dat hij dat van zich af moest vegen, zoals de spinnenwebben die op je gezicht plakken als je de schuur binnengaat. De kotter van zijn vader was tijdens de derde oorlogswinter op een zeemijn gelopen en in een oogwenk gezonken. Niemand had het overleefd in het koude water. Een kotter uit Hirtshals die te hulp was gesneld had de lichamen van de opvarenden geborgen.

Als dertienjarige jongen had Lars zorg moeten dragen voor de praktische zaken die geregeld moesten worden voor de begrafenis. Zijn moeder en zijn oudere zus Edel zaten als versteend met hun bijbel in hun handen geklemd. Ze wilden zelfs niet met dominee Birch praten. Lars had altijd al het idee gehad dat ze de dominee niet mochten.

Hij hoopte dat zijn vader geen psalmen had gezongen terwijl hij met zijn reddingsvest aan lag te wachten op de dood. Dat was een verhaal dat zijn moeder eens had verteld. Zij kwam uit Fur, haar ouders waren in 1917 bekeerd tot het piëtisme. Het schip van een visser uit de streek waar zij vandaan kwam was vergaan op de Limfjord en hij had in het water liggen zingen totdat hij zijn laatste adem uitblies:

Hij trok de sluier weg voor mijn ogen, toonde mij Zijn heerlijkheid, zeg mij, is dat dan een wonder, waarbij de wereld verbleekte?

Zijn moeder kreeg er nooit genoeg van om te vertellen over ruwe bonkige vissers die hun hele leven hadden gevloekt en koffie met een neut hadden gedronken tot ze op een dag waren bekeerd. Die verhalen vertelde ze vooral als Lars' vader thuis was en met de krant van drie dagen oud in zijn leunstoel zat. Het was allemaal bedoeld voor zijn vader, maar die bromde alleen wat als zijn moeder sprak over de verlossing in Jezus. Toen ze een keer alleen waren, had zijn vader tegen Lars gezegd dat hij dat eeuwige 'in' van haar afschuwelijk vond.

Toen Lars oud genoeg was om dat soort vragen te stellen, had hij zich afgevraagd hoe zijn ouders elkaar ooit hadden gevonden. Er was niemand aan wie hij het kon vragen. Als zijn vader lachte om zijn eigen verhalen, trok zij wit weg en zweeg. 'Vriendschap met de wereld is vijandschap met God,' zei ze zacht. Het hielp zelfs niet als zijn vader een verzoenende arm om haar heen sloeg en beloofde dat hij mee zou gaan naar de kerk. 'Wij hebben niets dat

als betaling kan dienen voor de verlossing,' antwoordde ze altijd en Edel ging verder: 'Het enige wat wij te bieden hebben, is een zwaar gekneusd hart.'

Een paar dagen voor de begrafenis van zijn vader had Lars de dominee opgezocht. Kruse Birch was een lange, breedgeschouderde man met lichtblauwe ogen en een staten bril. In de haven zeiden ze dat hij ergens bij betrokken was. De dominee vroeg hoe het met zijn moeder en Edel ging. Lars haalde zijn schouders op.

'Jij bent nu de man des huizes,' zei Birch. 'Volgend jaar doe je belijdenis.'

Hij sprak over Lars' vader alsof ze elkaar goed hadden gekend, maar Lars had zijn vader nog nooit over Kruse Birch horen praten. Hij schraapte zijn keel.

'Als je graag iets zou willen doen...' zei hij en stopte toen weer.

De dominee nam hem op.

'Wat bedoel je?' vroeg hij op gedempte toon, alsof hij al wist wat Lars zou gaan zeggen.

'Tegen de Duitsers,' voegde Lars eraan toe. Het ergerde hem dat hij zijn keel moest schrapen.

'We worden allemaal op de proef gesteld, geloof me,' zei Birch terwijl hij opstond. 'Vroeg of laat,' voegde hij er nog aan toe en hij legde een hand op Lars' schouder terwijl hij met hem meeliep naar de deur.

Thuis vulden zijn moeder en Edel het hele huis met hun zwijgen en hun gebeden. Hun verdriet nam alle ruimte in en daardoor wist Lars niet waar hij met het zijne naartoe moest. Hij dacht aan wat hij Kruse Birch graag had willen vragen. Hij had nagedacht over iets wat zijn grootvader tegen hen had gezegd de laatste keer dat ze hem hadden

bezocht in Engelst. 'Lieve vrienden, het zal goed zijn om thuis te komen in de hemel.'

Het was niet de eerste keer dat Lars zich had verwonderd over de manier waarop ze in zijn moeders familie over de dood spraken, bijna alsof ze ernaar uitkeken. Maar waarom was ze dan zo verdrietig om de dood van zijn vader? Kwam dat doordat ze dacht dat hij niet vroom genoeg was om de Paarlen Poorten te worden binnengelaten? Hoe kon je verdriet hebben als je zeker was van de verlossing en zeker wist dat het eeuwige leven zoveel beter was dan het leven hier?

Lars wist niet wat hij moest geloven. Hij had het er een keer met zijn vader over gehad toen hij hem hielp met netten boeten. Dat was voor de oorlog, hij was net negen. Ze zaten in de namiddagzon voor de schuur. Lars gaf hem een boetpen aan. Zijn vader had geglimlacht om zijn vraag.

'Wij zijn veel te klein,' had hij geantwoord. 'Vergeleken met Onze-Lieve-Heer, zijn wij net zo dom als de vissen, als we niet dommer zijn. Wij hebben geen idee waar we zelf in geloven. We weten niet eens óf we geloven. Dat is ook niet aan ons om te beslissen.'

'Moeder en Edel weten wel waar ze in geloven.'

'Ja, zij weten het,' zei hij en hij kneep zijn ogen tot spleetjes tegen het zonlicht dat weerspiegelde in het water van de Aalbæk-bocht.

Dat beeld had Lars in zijn hoofd bewaard. Zijn vaders gezicht in de zon, met half dichtgeknepen ogen. Op de weinige foto's die er van hem waren, keek zijn vader in de lens zodat het net was of hij je aankeek. Je kon hem niet rustig bekijken. Van het onzichtbare beeld dat Lars meedroeg in zijn hoofd, mocht hij kijken zolang hij wilde.

Hij kende het uitzicht dat zijn vader had vanaf zijn plekje tegen de muur van de rood geschilderde schuur uit zijn hoofd. Eerst de koningsvilla, dan het duingebied Damsted Klit en daarachter in een grote boog het strand. Bij helder weer kon je soms aan de horizon vaag de vuurtoren van Hirsholmene onderscheiden. Toen zijn vader dood was en zijn moeder en Edel het hele huis vulden met hun vroomheid, rende hij vaak door de duinen. Dan verbeelde hij zich dat zijn vader met half dichtgeknepen ogen tegen de schuur zat en hem nog net kon onderscheiden, als een zwart puntje tussen het wuivende duingras. Klein als een vlieg en dommer dan een vis.

Hij rende helemaal naar de Zandmijl. Hun aardrijkskundeleraar had hen daar een keer mee naartoe genomen zodat ze het landschap konden bekijken dat was begroeid met kruipwilg en dopheide waar in de prehistorie een meer was geweest. Hij liet zich vallen tussen de scherpe riethalmen en kon bijna zichzelf vergeten, bijna alles vergeten, terwijl hij tuurde naar een torenvalk die met trillende, vosrode vleugels stilstond op een luchtstroom.

Als hij verder liep door de duinen, kwam opeens als een blauw gordijn de zee tevoorschijn. Misschien zag hij wel een Duits stoomschip, volgeladen met stro, op weg vanuit Göteborg. Toen ze naar de derde klas gingen en naar een lokaal op de bovenste verdieping verhuisden, kon hij door het raam achter de pieren van de haven de horizon zien waar zee en hemel elkaar raakten en de kotters terugkeerden met hun vangst. Er werd gezegd dat de Duitsers bommen onder de pieren hadden gelegd die ze vanuit de controlepost konden laten afgaan. Toch liepen de mensen heen en weer alsof er niets aan de hand was. Nee, hij had

ook geen idee waar hij zelf in geloofde. Alles wat hij wist, was dat zijn vader niet aan boord van een van die binnenlopende vaartuigen was.

De zomer na de dood van zijn vader brak de onrustigste tijd aan. Niemand sprak meer over zijn vader en thuis zaten ze alleen maar met hun handen gevouwen en hun haren zo strak mogelijk in een knot. Het was ermee begonnen dat in het bos Rold Skov een jonge man was doodgeschoten na een vliegtuigdropping. Ze zeiden dat zijn makker was gearresteerd en niet lang daarna geëxecuteerd.

Op een ochtend eind augustus had er een keiharde knal geklonken. Er was een Duits stoomschip met zout voor de Finse pekelerij aangekomen in de haven, op doorreis naar Zweden. De bom die met een tijdmechanisme tot ontploffing was gebracht, had een gigantisch gat in de romp van het schip geslagen. Een van de anderen beweerde dat hij wist wie het had gedaan, maar hij wilde de namen niet noemen. Het zou zijn gedaan door twee man vanuit een jol, verdomd moedig. Hij vertelde dat ze de nachtwaker op de brug hadden wijsgemaakt dat ze paling gingen vissen.

Daarna kwam de arbeidersbijeenkomst in de veilinghal. De vakbond was tegen, maar er werd toch besloten om te staken. Zijn moeder had hem verboden om die avond naar buiten te gaan. De volgende dag hoorde hij dat er was geschoten. Er waren een paar winkelruiten van collaborateurs ingegooid en die hadden zich verdedigd met jachtgeweren. Alles bleef een paar dagen dicht, maar Edel slaagde er toch in om met van alles thuis te komen. Dat had ze via de achterdeur gekocht, dat deden veel mensen, zei ze.

Een paar dagen daarna trad de regering af en er werd gezegd dat de vloot in Kopenhagen tot zinken was gebracht. De loodsboot in de haven was ook gezonken en iemand beweerde dat de Deense vlootcommandant in Skagen daarachter zat. Iemand anders bracht daar tegenin dat de Duitsers hem hadden opgesloten in Hotel Royal. Dat klopte, luidde het antwoord, maar zijn rang van officier gaf hem het recht om naar buiten te gaan. Nadat hij de lensstop uit de loodsboot had getrokken, is hij ook nog naar het station gegaan en heeft hij de garage waar de voertuigen van de vloot stonden in brand gestoken. Daarbij zijn ook de bussen in vlammen opgegaan. Ze zeiden dat hij de doodstraf riskeerde.

Ze zaten krap, maar er was inmiddels ook niet veel meer waar je geld aan kon uitgeven. Lars had werk gevonden bij de nettenknoperij en zijn zus was kamermeisje geworden in Hotel Karstens, dat was gevorderd door de Duitsers. Edel droomde van werk op een kantoor. Ze was bang dat de mensen zouden denken dat ze voor de Duitsers werkte, al zou iedereen begrijpen dat het puur uit nood was. 'Laat de wereld maar denken wat ze wil,' zei hun moeder, 'God kent jouw ziel.' Zij bracht het grootste deel van haar tijd door in hun tuin die aardappelen en kool opleverde. Ze kreunde als ze zich om de zoveel tijd oprichtte tijdens het wieden.

Op een avond kwam Edel thuis en vertelde dat er was geschoten voor het hotel, waar een aantal Duitse officieren logeerde. Een stel jongens had stenen door de ruit van het restaurant gegooid. Een paar Duitsers waren naar buiten gerend. Voor de bioscoop stonden veel mensen, de voorstelling was net afgelopen. De Duitsers waren begonnen

te schieten en een jongeman was geraakt. Lars' moeder verbood hem naar buiten te gaan, maar hij glipte weg toen zij de afwas deed. Er stonden slechts een paar mannen op de hoek schuin tegenover het stationsplein en voor het hotel stonden twee Duitsers geposteed met machinegeweren die de lucht in staken.

Toen Lars naar de mannen toe liep, zag hij een grote donkerrode vlek op het trottoir. Hij vroeg of ze wisten wie het was. 'Ze zeggen dat hij dood is,' zei een van de mannen. Lars herkende de naam en kon zich ook goed herinneren hoe hij eruitzag. De overledene was een paar jaar eerder van school gekomen. Het was een vreemd idee. Of het nu je vader was of iemand die je eigenlijk alleen vaag kende, het bleef net zo moeilijk te bevatten. 's Ochtends nog levend en als de zon onderging niet meer levend. Hoe zou het zijn, als je voor de laatste keer uit bed stapte en je sokken aantrok? Maar die jongen die de Duitsers hadden geëxecuteerd in het bos bij Rold, die moet het geweten hebben.

Toen hij naar huis liep, zag hij verderop tussen de huizen een witte gedaante die hem tegemoetkwam. Was het een spook? Toen hij dichterbij kwam en zag dat het zijn nichtje was, was hij boos op zichzelf. 'Wat zie jij eruit en waarom ben je zo laat nog buiten?' zei hij, barser dan hij eigenlijk wilde. Ze pakte zijn hand en liet zich naar huis brengen. Ze had niet kunnen slapen. Haar moeder had een jas voor haar genaaid van een van de parachutes waarmee de vissers wel eens thuiskwamen. Die dreven op zee als er een geallieerd vliegtuig was neergehaald.

Lars' tante bood hem surrogaatkoffie aan, ze zaten in de woonkamer. Zijn nichtje was naar bed gebracht. Hij

was al lang niet bij hen thuis geweest. Hij had gehoord dat zijn oom en zijn neven in Engeland zaten. Zijn tante zou de brief van het Rode Kruis die zekerheid gaf pas veel later krijgen. Ze zag er jonger uit dan ze kon zijn. Ze had ronde, mollige wangen en haar haar kroesde, het leek wel een wolk in het licht van de rode lampenkap waar ze bij zat. Het was gezellig in de kamer op een manier die hij niet zou kunnen uitleggen. Er stonden altijd planten in de vensterbank en er was altijd iets lekkers in huis, maar er was ook nog iets anders, het was net of de lucht hier anders was, maar dat kon natuurlijk niet.

Zijn tante vroeg hoe het met hen ging. Even was hij bang dat hij zou moeten overgeven, zo erg trilde zijn middenrif. Een seconde was het net of hij zou stikken. Ze kwam naast hem op de bank zitten terwijl hij hilde, maar ze raakte hem niet aan, ze zat er alleen maar. Hij had nog helemaal niet gehuild, zelfs niet toen ze die winterdag het bericht hadden gekregen. Het was goed dat hij zich had kunnen inhouden in de kerk, toen ze de kist naar buiten droegen, maar 's nachts als hij wakker lag, had hij zich afgevraagd of hij niet genoeg van zijn vader had gehouden, omdat hij niet hilde.

Toen zijn tranen waren opgedroogd, pakte ze zijn hand. Ze zaten zwijgend naast elkaar terwijl hij tot rust kwam. Hij kon zich niet herinneren of hij ooit eerder de hand van zijn tante had vastgehouden. Hij vertelde over de jongen van zijn school die was gedood door een kogel die was geketst op de klinkertjes voor Hotel Karstens. Ze vroeg of hij de overleden jongen had gekend. Hij haalde zijn schouders op.

‘Ik hoop en bid dat het snel voorbij is,’ zei ze.

Hij keek haar aan. Hij vond haar glimlach niet passen bij wat ze net had gezegd. Misschien was het voor haar gewoon maar iets wat je zei, maar hij wist hoe erg ze het hoopte. Ze wist immers niet met zekerheid of haar man en zonen veilig waren.

Toen hij thuiskwam stond Edel voor het raam dat uitkeek op de weg, een donker silhouet voor het zwakke lichtschijnsel. Ze had het verduisteringsgordijn opgehaald om naar hem uit te kijken. Als er een Duitser of iemand van de Burgerwacht was langsgelopen, zouden er problemen van zijn gekomen. Toen hij binnen was trok ze het gordijn weer naar beneden. Hun moeder zat kaarsrecht op haar stoel in haar ouderwetse zwarte japon. Haar handen lagen in haar schoot en ze keek naar de grond. Haar mond was vertrokken tot een streep.

Ik kan hier niet zijn, dacht hij. Ze hadden geen woord gewisseld totdat hij naar bed ging.

Hotel Karstens lag waar nu de supermarkt SuperBrugsen is. Op oude foto's kun je zien dat het een typisch badhotel van rond de eeuwwisseling was, met luifels, een ronde entree en een balkon dat zich over de hele breedte uitstreckte, met een balustrade die eerder ingewikkeld dan fraai was. Als ik heen en weer klik tussen de beelden van toen en de stad waarin ik nu rondloop, zijn het twee totaal verschillende plekken. Tegenwoordig is Skagen dankzij internet en globalisering dichterbij alles, maar toch komt het nu meer provinciaals over dan het levendige handelsstadje dat bezet was door de Duitsers.

Ik bedenk dat de ogen van Lars vermoedelijk iets anders zien dan de mijne. Hij beleeft alles waarschijnlijk door middel van de verschoten beelden van een ander Skagen, 'een beter Skagen zo je wilt,' zoals het liedje luidt, maar ik geloof niet dat hij het zo ziet. Net als zoveel andere mensen van zijn generatie, heeft hij zijn hele leven doorgebracht met vooruitkijken in het vertrouwen dat het nieuwe altijd beter zal zijn dan het oude. Nu is hij zelf oud en komt hij zijn huis bijna niet meer uit. Hij heeft alleen nog de beelden die zich achterwaarts terugtrekken in zijn haperende geheugen.

Toen ik de praktijk overnam, was hij een van de patiënten. Een jaar voordat ik naar het stadje verhuisde, was ik

gescheiden. Ik zou opnieuw beginnen, een beetje laat zou je kunnen zeggen. Verder weg van mijn oude leven kon ik me nauwelijks vestigen. Mensen hebben het vaak over wortels, maar je kunt je zelf best verplanten. De zeldzame keren dat ik in Kopenhagen ben zodat mijn kleinkinderen me niet helemaal zullen vergeten, voelt het inmiddels niet meer vreemd als ik zeg dat ik naar huis ga als ik terugga naar Skagen.

Een paar keer per week maak ik een lange wandeling over de heide waar Lars Hvid als vijftienjarige zijn toevlucht zocht. Ik denk dat het niet veel veranderd is. Het is dezelfde met dopheide begroeide eenzaamheid. De vlucht van de voorbijscherende wolken en het verwaaide helmgras in de zon vormen de enige beweging. Dat ik niet in staat ben om uit te leggen waarom ik zo rustig word en me zo veilig voel in die leegte, maakt mijn geluksgevoel alleen maar intenser.

Lars had te kampen met dezelfde uitdagingen als zoveel andere ouderen. Toen ik hem de eerste keer ontmoette, had hij net een tijdje in het ziekenhuis in Hjørring gelegen nadat hij een hartinfarct had gehad en hij was al aan de Marevan. Het duurde even voordat we hem goed ingeregeld hadden en hij had last van de gebruikelijke complicaties die ontstaan als een patiënt bloedverdunners slikt. De geringste bloeding in het weefsel kan voeten of benen doen opzwellen, wat er vaak veel erger uitziet dan het in feite is.

Ik kan me niet herinneren wanneer we voor het eerst over iets anders kwamen te praten dan zijn medicijngebruik en zijn dikke paarse olifantspoot. Na een tijdje begon ik mijn route zo te plannen dat ik langs de aanleunwoning

kwam die de gemeente hem had toegewezen, tegenover de voetbalvelden aan de westelijke rand van de stad. Aanvankelijk ging het om patiëntenbezoek, maar naarmate de tijd verstreek viel ik ook wel eens zomaar binnen. Het werd niet uitgesproken, maar na een paar keer realiseerde ik me dat we vrienden aan het worden waren.

Hij was al een jaar of tien weduwnaar en zijn kinderen woonden met hun gezin in of in de buurt van de stad Aarhus. Soms zag hij ze een half jaar niet. In Skagen kende hij inmiddels niemand meer. Het was een andere stad geworden. Hij was niet iemand die zomaar over zichzelf begon te vertellen en ik merkte dat het geen aanstellerij was toen hij verbaasd reageerde op mijn belangstelling. Het verleden was een dode adder, niet de moeite waard om op te rapen. Hij had bijna niets meegenomen uit zijn oude huis, alles in de kleine woning was nieuw en anoniem. Aan de muren hingen reproducties van abstracte kunst van na de Tweede Wereldoorlog. Ik kon de vergeelde foto die onder zijn trouwfoto in de zilveren lijst hing, moeilijk over het hoofd zien.

De beide zwart-witfoto's hingen als enige herinnering in een hoekje naast de openslaande deuren naar het terras waar hij graag in de middagzon zat. Toen ik de kleinste van de twee bekeek, was ik verbaasd. Eerst zag ik niet wat de afbeelding voorstelde, maar toen herkende ik de trapgevel van een witte kerktoren. Er ontbrak echter iets en nu zag ik dat de rechterkant van de foto rafelig en gescheurd was. Het was een oude Ansichtkaart die hij had laten inlijsten, of liever gezegd, de helft van een doormidden gescheurde Ansichtkaart. De Verzande Kerk, stond er met iele letters in de linker bovenhoek.

Hij zat op het terras en keek naar een groepje jongens die aan het voetballen waren. Af en toe klonk er geroep, gedempt door de afstand, of een schelle fluittoon van de scheidsrechtersfluit. Hij antwoordde niet meteen toen ik hem naar de ansichtkaart vroeg.

‘Misschien vertel ik je daar op een keer nog wel over,’ zei hij ten slotte.

Ik vertel de gebeurtenissen niet in de volgorde waarin hij ze uiteindelijk stukje bij beetje vertelde. Hij kon ze niet altijd chronologisch terughalen, maar hij dacht dat het in het laatste jaar van de oorlog moest zijn geweest dat het lijk van een Canadese piloot was aangespoeld. Volgens de bepalingen van de Duitsers moesten geallieerde vliegers zonder kist of ceremonie worden begraven, maar de Canadees werd met een ceremonie vanuit de kerk begraven. Er waren een paar honderd mensen aanwezig. Er werd gezegd dat alle bloemenwinkels in de stad waren geplunderd en er was zelfs een krans waar Vrij Denemarken op stond.

Ik vertel het na zoals ik het voor me zag toen Lars het vertelde. Een deel van wat ik schrijf is ongetwijfeld mijn eigen voorstelling van gebeurtenissen die zo lang geleden hebben plaatsgevonden dat ze sowieso buiten het bereik van zeker weten zijn geraakt.

Lars zat in een hoekje van de kerk, onder de galerij, vanwaar hij dominee Kruse Birch niet kon zien terwijl die zijn preek hield. De kerk was tot de nok toe gevuld. Zo veel mensen waren er niet geweest toen Lars' vader werd begraven en die was nog wel van hier. Niemand kende de Canadees en dat zei Kruse Birch ook: ‘Wij weten niets van zijn karakter, zijn moraal en zijn relatie met de levende God en we moeten hem niet, anders dan anderen, zien als

een heilige. Maar we moeten wel...' Lars kreeg een vieze smaak in zijn mond. Zijn vader was ook geen heilige geweest, daar niet van.

Hij begreep heel goed waarom er zoveel mensen naar de kerk waren gekomen. Sinds de vorige zomer werd alles steeds ondraaglijker. De steeds vaker voorkomende sabotages hadden ervoor gezorgd dat de Duitsers de uitzonderingstoestand nog verder hadden aangescherpt en alle plaatsen van vermaak moesten om acht uur sluiten. Van negen uur 's avonds tot vijf uur de volgende ochtend was het spertijd. Je mocht niet eens in je eigen deuropening staan of uit het raam hangen.

De dominee had als uitgangspunt de toespraak van Paulus op de Areopagus genomen. Lars had het thuis opgezocht in Handelingen der Apostelen, maar al bij de tweede zin was hij gestopt: 'Gij mannen van Athene! Ik bemerkte, dat gij alleszins gelijk als godsdienstiger zijt. Want de stad doorgaande, en aanschouwende uw heiligdommen, heb ik ook een altaar gevonden, op hetwelk een opschrift stond: DEN ONBEKENDEN GOD.' Lars moest zijn wijsvinger gebruiken om de dichtgedrukte regels in de bijbel van zijn moeder uit elkaar te houden. Zijn vinger was bij de woorden 'onbekenden God' toen hij een hand op zijn schouder voelde. Hij sloeg het boek dicht en keek op naar Edel.

'Dezen dan, Dien gij niet kennende dient, verkondig ik ulieden,' zei ze.

'Je kent het uit je hoofd,' had hij gezegd.

Edel probeerde een glimlach te onderdrukken. Hij voelde dat ze de verleiding om trots te zijn op haar Bijbelvastheid moest onderdrukken.